

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Mirzatolipova Gulzira Ulug'bek qizi

Andijon davlat chet tillari institute,

Lingvistika yo'nalishi II kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunoslik fanining muhim tarmog'i hisoblangan frazeologiya borasida fikr yuritiladi. Xususan, frazeologik birliklarning o'ziga xos bo'lgan lingvomadaniy jihatlari ilmiy asoslangan mulohazalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, konseptual modellar lingvokulturema lingvokulturologiya, paremiyalar, sema.

Ma'lumki, har bir millat o'ziga xos bo'lgan milliy an'analarni o'zida aks ettiradi. Ya'ni har bir xalqning, millatning o'z milliy an'analari, urf-odatlar mavjud. Shu ma'noda har bir inson ana shu milliylikni o'zida aks ettiruvchi muayyan madaniyat, til, tarix, adabiyotga aloqador bo'ladi. Bilamizki, til ijtimoiy hodisa bo'lishi bilan bir qatorda madaniyat bilan ham uzviy aloqadordir. Bugungi kunda insonlar, xalqlar, mamlakatlar o'rtasidagi har tomonlama aloqalar jumladan: iqtisodiy-siyosiy, madaniy hamda ilmiy aloqalar, xalqaro madaniy kommunikativ jarayonlar tilshunoslik sohasida tillarning o'zaro munosabati va til madaniyati hamda tilning milliy o'ziga xos ko'rinishi kabi qator va madaniyatshunoslik o'rtasidagi alohida yo'nalishi va predmetiga ega bo'lgan yangi soha - lingvokulturologiyaning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Natijada XX asr oxirlariga kelib, til va madaniyat muammosini o'rganishni maqsad qilgan – tilshunoslikning yangi sohasi lingvokulturologiya tez suratlarda rivojlandi. Lingvokulturologiya – “til va madaniyat”ning uzviy aloqadorligini, uning shakllanishi va rivojlanishini o'zida aks ettirgan hodisalar – til-madaniyatni birgalikda o'rganadigan alohida ilmiy soha hisoblanadi. U madaniyatshunoslik va tilshunoslik fanlari oralig'ida yuzaga kelgan umumlashma fan bo'lib, til va madaniyatning o'zaro ta'siri va bog'liqligi, bu bog'liqlikning shakllanishi hamda aniq bir sistema sifatida til va tildan tashqarida aks etishi kabi hodisalarni o'rganish bilan shug'ullanadi. Bir tomondan lingvokulturologiya insoniyatning madaniy til faktoridagi o'rni, ikkinchi tomondan esa, til faktoridagi insonning o'rnini o'rganadi. Lingvokulturologiya o'rganish obyektiga ko'ra madaniyatshunoslik va tilshunoslik fanlariga anchayin yaqin, ammo mazmun-mohiyati, o'rganish obyektini jihatlari bilan farqli deb aytish mumkin. Uning chegaralanuvchi maqomi shundan iborat bo'lib, u xalq madaniyatining tilda namoyon bo'lishi hamda ifodalanishi, til mentaliteti, milliyligi, til ruhiyati bilan bog'liq holda nutqiy muloqotni tashkil etishdagi milliy-madaniy spetsifik qoidalarni o'rganadi shu bilan birga millat madaniyatining tilda aks etgan o'ziga xos milliy til

xususiyatlarini aniqlash, tadqiq etish bilan shug‘ullanadi.

Joriy asr boshlariga kelib lingvokulturologiya dunyo tilshunosligidagi yetakchi yo‘nalishlardan biriga aylandi. Lingvokulturologiya tilni madaniy fenomeni sifatida o‘rganuvchi fan bo‘lib, o‘zaro aloqadorlikda bo‘lgan til va madaniyat uning predmetini tashkil etadi. Shu jumladan, V.N. Teliya bu haqida quyidagicha fikr yuritadi: “Lingvokulturologiya inson omiliga, aniqrog‘i insondagi madaniy omilni tadqiq etuvchi fandır. Bu esa shuni bildiradiki, lingvokulturologiya markazi madaniyat fenomeni bo‘lgan inson to‘g‘risidagi antropologik paradigmaga xos bo‘lgan yutuqlar majmuasidir”

V.V.Vorobyev “lingvokulturologiya – sintezlovchi toifadagi kompleks ilm sohasi bo‘lib, u madaniyat va til o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar va ta‘sirlashuvlarni o‘rganadi. Bu jarayonni yagona lisoniy va nolisoniy (madaniy) mazmunga ega birliklarning yaxlit tarkibi sifatida mazkur jarayonni zamonaviy nufuzli madaniy ustuvorliklarga (umuminsoniy me‘yorlar va qadryatlar) qaratilgan tizimli metodlar yordamida aks ettiradi”, - deb ko‘rsatadi. Ushbu tushunchalarning o‘zaro farqli jihatlarini professor O‘. Yusupov quyidagicha izohlaydi. “Lingvokulturema - o‘z semantikasida (ma‘nosida) madaniyatning biror bo‘lagini aks ettiruvchi til yoki nutq birligi.

Lingvokulturemalarga madaniyatning biron bir qismini aks ettiruvchi so‘zlar, frazeologik birliklar, so‘z birikmalari, gaplar, paremiyalar, murakkab sintaktik butunliklar, matnlar va hokazolar kiradi. Lingvokulturema mazmun va ifoda planiga ega, ifoda plani yuqorida ko‘rsatilgan birliklar, mazmun planini esa o‘sha birliklarning semantikasi tashkil qiladi. Demak, lingvokulturema kontseptdan o‘zining mazmun va ifoda planiga ega bo‘lishi bilan farq qiladi, lingvokulturologiya uchun xalq madaniyatini lisoniy ko‘rinishda namoyon etish asosiy vazifa hisoblanadi. Uningcha, “lingvokulturema” tushunchasi qiyosiy tilshunoslik uchun foydali, “zero til – madaniy fakt, biz meros qilib oladigan madaniyatning tarkibiy qismi va ayni paytda qurol hamdir. Xalq madaniyati til orqali verballashadi, aynan til madaniyatining tayanch, asosiy tushunchalarini harakatga keltiradi va ularni belgilar ko‘rinishida, ya‘ni so‘zlar vositasida ifoda etadi”

Ma‘lumki, til belgisi sifatida frazeologik birliklar nima sodir bo‘layotgani haqida xabar beradi, voqelikni obrazli tasvirlaydi, baho beradi, his-tuyg‘ularni ifodalaydi. Frazeologizmlarning mazmun rejasi tizimli-lingvistik ifoda rejasiga mos keladi. Frazeologik birliklarning semantik tahlili obrazning etimologiyasiga, ichki shakl, asosiy metaforalarning ochilishiga olib keladi, kontekstda yuzaga keladigan konnotatsiyani tavsiflaydi va ratsionalizatsiya qilingan ma‘noning etishmasligini qoplaydi. Konnotatsiya tushunchasi semantik tahlilni turli xil bilimlar makonida til belgisini talqin qilish darajasiga olib keladi. Til semantikasi madaniy semantika bilan birgalikda ko‘rib chiqiladi; lisoniy belgida mujassamlangan madaniy komponent yoki madaniy jihatdan belgilangan ma‘nolar ajratiladi.

Til belgisi sifatida frazeologik birlik xalq an'analarini saqlaydi, frazeologik voqeliklarga oid madaniy bilimlarni avloddan-avlodga o'tkazadi.

Tasvir: kundalik turmush, marosim, diniy, tarixiy, adabiy, mifologik, ilmiy va boshqalar. haqiqatning fazilatlarini. Frazeologiya insonning dunyoni idrok etishining dastlabki modellarini yoki frazeologik obrazni "ushlab turuvchi", uning "parchalanishiga" yo'l qo'ymaydigan va frazeologik birlik semantikasidan so'zma-so'z o'tib ketadigan arxetiplarni o'zining ichki shaklining chuqurligida saqlaydi [2]. "Til ma'lum bir madaniyatni ilmiy o'rganishda tobora qimmatli manbaga aylanib bormoqda. Ma'lum ma'noda, tarixiy rivojlanish jarayonlarining madaniy modellari tarmog'i ushbu jarayonni ifodalovchi tilda indekslanadi. Madaniyatning muhim tushunchalarini faqat kuzatish orqali, lingvistik simvolizmga tayanmasdan tushunish mumkin emas, bu esa bu konturlarni jamiyat uchun mazmunli va tushunarli qiladi.

Frazeologiya madaniyat belgisi sifatida: Mazmun rejasi, frazeologik birliklarning ma'no komponentlari taqqoslanadi: denotativ yoki voqelik bo'lagining ifodalangan, umumlashtirilgan fikr tavsifi; Muhim yoki turdagi vakillik konfiguratsiyasi; belgilangan shartlar; motivatsion yoki majoziy ichki shakl; madaniyatda shakllangan axloqiy va axloqiy munosabatlar fonida idrok etilgan tasvirni uyg'otadigan hissiy-baholovchi yoki hissiy munosabatdir. Bu frazeologik birliklar tarkibida uzatiladigan har xil turdagi ma'lumotlarga nisbatan universal va o'ziga xoslikni belgilaydi [3]. Muayyan tilning grammatik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ifoda rejasi solishtiriladi; frazeologik birliklarning fonetik-prosodik, sirt morfologik, yuzaki sintaktik, yuzaki-leksik ko'rinishlari bo'yicha tahlil qilinadi. Frazeologik birliklarning o'zgaruvchanligi to'g'risidagi ma'lumotlar qo'shiladi, uning leksik-grammatik transpozitsiyalari – konvertatsiyalar, aspektual variantlar, morfologik cheklashlar yoki kengaytmalar va hokazolar keltiriladi. , shuningdek, frazeologizmlarning sintaktik roli ko'rsatilgan. Bu turli tillarning frazeologik birliklarida universal va o'ziga xoslikni ochib beradi, ularning tarkibiy semantik turlari aniqlanadi. Frazeologik birliklar va ularning og'zaki va yozma tilda qo'llanishi odatiy (normativ) va vaqti-vaqti bilan ishlatilishi mumkin. Frazeologik birliklarning (frazeologik birlik) umumiy ma'nosi lug'atda ko'rsatilgan ma'nodir. Vaqti-vaqti bilan ma'no - frazeologik birlikning har qanday kontekstda odatiy va umume'tirof etilgandan chetga chiqish bilan birga qabul qiladigan ma'no. Frazeologik birliklarning vaqti-vaqti bilan o'zgarishi imkoniyati ularning ikkita asosiy xususiyati - alohida rasmiyatchilik va tizim-til barqarorligi bilan bog'liq. Bundan tashqari, murakkab semantik tuzilishga ega frazeologiya uchun konnotativ komponentlarning roli katta. Bu omillarning barchasi frazeologik birliklarni kontekstdagi "xulq-atvori" nuqtai nazaridan tadqiqot uchun nihoyatda qiziqarli qiladi. Frazeologik birliklarning vaqti-vaqti bilan o'zgarishini batafsil o'rgangan birinchilardan biri rus olimi A. V. Kunin edi. U birinchi marta ilmiy lingvistik nutqqa "kundalik foydalanish" va "ba'zan foydalanish" atamalarini kiritdi va

ingliz tilidagi material asosida frazeologik birliklarning kontekstli konvertatsiya qilinishining har xil turlarini tahlil qildi.

Muhokama va xulosalar: Lingvokulturologik yondashuv voqelikning bir xil qismiga nisbatan turli tillardagi frazeologik birliklarning semantikasi hajmini aniqlash imkonini beradi, shu boisdan, frazeologik birliklarda o'xshash sema to'plami qanday tuzilganligini ko'rsatish, ichki shakldagi asl arxetiplarni aniqlash, frazeologik obrazlarning etnik shaxsini aniqlash, obrazlar asosidagi madaniy shartli konseptual modellar frazeologik birliklarning aksiologik mazmunini qanday tashkil etishini ko'rsatish, iste'mol parametrlarini solishtirish kutilgan natijalarni beradi. Shunday qilib, lingvokulturologik yondashuv frazeologiyada til, madaniyat va muloqot darajasida umuminsoniy, madaniy shartli va milliy xususiyatni ochib berishga xizmat qiladi. Asl modellarni va frazeologik birliklarning semantikasidagi jonli madaniy komponentni ularning doimiy o'zaro aloqadorlik munosabatlari tahlil qiladi. Frazeologik birliklar millat boyligi bo'lganligi sababli uning manbalari muayyan xalq yashaydigan joyning tabiati, iqtisodiy tuzumi, tarixi, madaniyati, turmush tarzi, og'zaki ijodi, badiiy adabiyot, san'at, fan, an'ana bilan chambarchas aloqadordir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Воробьев В.В. Лингвокультурологическая парадигма личности. – М.: Рос. Ун-т. Дружбы народов, 1996. – 170 с
2. Опарина Е.О. Лингвокультурология: методологические основания и базовые понятия // Язык и культура: сб. обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 1999. – С.27-48
3. Ольшанский И.Г. Лингвокультурология в конце XX века: итоги, тенденции, перспективы // Лингвистические исследования в конце XX века. – М.: ИНИОН, 2000. – С.25-55
4. Rajabova M. Ingliz tilida kishi nomlari bilan kelgan frazeologizmlarning kelib chiqishi tarixi.// BuxDU Ilmiy Axboroti. 2011. - № 2 (42) - B. 70-75.
5. Yuldasheva, M. M. (2019). THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT "KNOWLEDGE" IN ENGLISH LITERATURE. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(10).
7. Maxliyo, M. (2019). REVIEW OF THE SCIENTIFIC TRANSLATION PROBLEM. So'z san'ati xalqaro jurnali, 1(5).
6. <https://context.reverso.net/%C3%CBersetzung/englischdeutsch/bargain+counter>